

УДК 343.1

DOI 10.32755/sjcriminal.2020.02.084

Тарієв С. Р.,

доктор юридичних наук, заслужений юрист України, завідувач кафедри кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінології, Академія Державної пенітенціарної служби м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0001-9338-4792;

Кобзар К. С.,

студент 361-ої навчальної групи, Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ДОПИТУ МАЛОЛІТНІХ ТА НЕПОВНОЛІТНІХ ОСІБ У ХОДІ ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

У статті наведено особливості допиту малолітніх та неповнолітніх осіб у ході проведення слідчих (розшукових) дій. Досліджено питання щодо тактики проведення допиту зазначених осіб різних вікових груп. Розглянуто, де краще проводити допит малолітніх та неповнолітніх осіб, щоб досягти мету допиту. З'ясовано, як має бути встановлено та проведено допит неповнолітніх осіб, які страждають на розумову відсталість чи психологічні розлади. Проаналізовано деякі проблеми під час проведення допиту малолітніх та неповнолітніх осіб у ході проведення слідчих (розшукових) дій та запропоновано висновки щодо їх вирішення.

Ключові слова: допит, допит неповнолітніх та малолітніх осіб, досудове розслідування, малолітні та неповнолітні особи, слідчий, час проведення допиту.

Постановка проблеми. На сьогодні залишається актуальним питання стосовно можливості проведення допиту малолітніх та неповнолітніх як специфічної групи осіб у здійсненні кримінального провадження, зумовленої віковими властивостями їх психіки, що позначаються на природі перцепції, запам'ятовування та повторення допитуваними епізодів справи. Допит у кримінальному судочинстві є найбільш розповсюдженим засобом збирання доказів. Це ж стосується і допиту малолітніх та неповнолітніх осіб під час досудового розслідування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження зазначеної проблематики започатковано у працях багатьох вітчизняних учених, таких як: Ю. П. Аленіна, В. П. Бахіна, В. Д. Берназа, Р. С. Белкіна, В. К. Весельського, А. Ф. Волобуєва, А. Є. Голубова, В. І. Галагана, В. Г. Гончаренка, В. Я. Горбачевського, Г. В. Дідківської, В. А. Журавля, А. В. Іщенко, О. М. Крукевич,

Н. І. Клименко, І. І. Когутича, В. А. Колесника, В. П. Колмакова, М. В. Костицького, М. О. Карпенка, В. С. Комаркова, В. О. Коновалова, О. О. Кочура, С. В. Кузнецова, О. Ю. Лань, О. О. Левендаренка, Г. І. Пичкальова, М. А. Погорецького, М. О. Пасека, С. В. Пастушенка, А. Б. Романюка, В. В. Романюка, Н. Ш. Сафіна, М. О. Селіванова, О. М. Сербулова, Д. Б. Сергєєва, О. Б. Соловйова, Т. В. Фоміної, О. Ю. Хахуцяка, Р. С. Холода, С. С. Чернявського, Ю. М. Чорноуса, В. Ю. Шепітька, Д. О. Шингарьова та ін.

Формулювання мети. Метою статті є з'ясування особливостей допиту малолітніх та неповнолітніх осіб у ході проведення слідчих (розшукових) дій.

Виклад основного матеріалу. Для успішної реалізації допиту вагоме значення відіграє точна його організація, що полягає в повному та всебічному опануванні матеріалів кримінального провадження, ознайомлення із особливими проблемами та з окремими відомостями про особу допитуваного, створення плану, уточнення питань щодо формування належних відносин з допитуваним, про час та місце проведення [1, с. 175]. Проте тактика і організація здійснення допиту неповнолітніх має свої властивості, що передбачені Кримінальним процесуальним кодексом (КПК) України.

Неповнолітньому, котрий не досяг 16 років, відповідно до ч. 3 ст. 226 КПК України, пояснюють про його обов'язок надавати правдиві показання, але його не попереджають про кримінальну відповідальність за відмову в наданні показань чи наданні неправдивих показань [2].

У ході допиту із залучення педагога показання неповнолітнього свідка у протоколі записуються зрозумілою йому мовою, беручи до уваги особливості мови свідка. Протокол допиту малолітньої особи має зачитуватися не малолітньому, а вчителю, законному представнику, лікарю, в тому випадку, якщо вони наявні під час допиту [3, с. 334].

Тактика проведення допиту відповідної групи осіб має свої специфічні особливості, які зумовлені віком, особливостями психіки, макро- та мікросередовищем, загальним рівнем розвитку особи, що залежить від середовища, в якому вона зростає, інтересів, поведінки, потреб, особливостей логіки та мислення та інших факторів, на які має спиратися слідчий під час допиту.

Слідчий перед допитом має детально ознайомитись із матеріалами справи, з оперативно-розшуковими відомостями, накопичує інформацію про особу допитуваного та вирішення різних специфічних питань. Зібрані дані допомагають слідчому розробити тактику допиту та спрогнозувати хід слідчої (розшукової) дії [1, с. 176].

У процесі досудового розслідування прокурор та слідчий стикаються у своїй діяльності з неоднаковим віковим та процесуальним статусом зазначених осіб у визначених кримінальних провадженнях, наприклад як неповнолітній чи малолітній свідок, потерпілий чи підозрюваний. З огляду на це вагомим фактором здійснення якісного допиту є аналіз особи допитуваного [4, с. 177].

Під час здійснення кримінального провадження стосовно неповнолітніх, крім обставин, наведених у ст. 91 КПК України, слідчий має врахувати ще й:

- 1) умови життя та виховування особи;
- 2) ставлення особи до вчинюваного діяння;
- 3) вік допитуваного, стан здоров'я та рівень розвитку, соціально-психологічні риси особи;
- 4) присутність дорослих підбурювачів та інших співучасників кримінального правопорушення;
- 5) сімейні стосунки, обстановку в ній, взаємини між дорослими, між дорослими та дітьми, виховання особи;
- 6) стосунки в школі або в іншому навчальному закладі, взаємини між особою та вчителем, однолітками, характеристика особи;
- 7) поведінку особи поза домом та закладом освіти [2].

Зазначені критерії мають бути досліджені під час здійснення досудового розслідування, що є запорукою додержання й забезпечення свободи і права неповнолітніх.

Вік неповнолітніх осіб є умовою, за якою слідчому треба передбачити запасні засоби юридичної безпеки в кримінальному провадженні, зокрема в тій стадії, де йдеться про одержання показань за допомогою допиту. Кримінальне процесуальне законодавство не зазначило вік, з якого неповнолітні можуть брати участь у допиті [5, с. 646]. Однак відповідно до ст. 22 Кримінального кодексу (КК) України кримінальна відповідальність настає за кримінальне правопорушення, вчинене особою у віці з 16 років. Особи у віці 14–16 років притягуються до відповідальності винятково на підставі ч. 2 ст. 22 КК України [6].

Неповнолітніх осіб можна класифікувати за віком на:

- 1) дитячий (до 1 року);
- 2) раннє дитинство (віком від 1 до 3 років);
- 3) дошкільний (вік від 3 до 7 років);
- 4) молодший шкільний (вік від 7 до 12 років);
- 5) підлітковий (від 12 до 15 років);
- 6) старший шкільний (вік від 15 до 18 років).

Вони мають право буди допитані як свідки, підозрювані, обвинувачені. Згідно зі ст. 226 КПК України неповнолітній свідок може бути викликаний для допиту тільки із законним представником [2].

Повістка, яка має адресуватися неповнолітньому, надсилається не йому самому, а одному із його батьків, опікунів, піклувальнику чи до адміністрації відповідного дитячого закладу, де він знаходиться [3, с. 334].

У КПК України зазначено хід проведення допиту неповнолітнього свідка. Допит неповнолітнього свідка у віці до 14 років, а за наміром слідчого, особи у віці до 16 років, здійснюється за участі педагога, а за потреби з лікарем, батьками чи законними представниками. Педагог обов'язково залучається під час допиту свідка до 14 років. У виняткових випадках запрошують вчителя, коли неповнолітня особа відстає в розумовому розвитку, відлюдкувата чи з особою важко установити психологічний контакт [2].

Проблема, що виникає в ході проведення допиту неповнолітньої особи, пов'язана з тим, що в законодавстві не зазначено чітко процесуальний стан педагога у процесі допиту, коли особу обвинуваченого чи підозрюваного визнано розумово відсталою. У законодавстві чітко не прописано, який саме педагог чи психолог може бути залученим до допиту. Тому вважаємо за необхідне заповнити цю прогалину в законодавстві [7, с. 82].

На практиці залучається педагог з того навчального закладу, де навчається неповнолітня особа. Якщо ця особа на цей час не навчається, тоді доречним було запросити колишнього педагога чи психолога, які раніше підтримували з особою контакт. Педагогом може бути ще і вихователь дитячого садка, якщо в допиті залучений малолітній свідок.

Коли слідчий до допиту залучає педагога, то для початку він має з'ясувати, в яких стосунках знаходяться допитуваний та пе-

дагог. У тому разі, якщо в педагога з неповнолітнім є конфлікт, тоді знаходження такої особи під час допиту є недоречною та негативно впливатиме на хід проведення слідчої (розшукової) дії [8, с. 131].

Слідчий має додати до матеріалів кримінального провадження документи, що будуть підтверджувати освіту педагога, його стаж та з якою віковою категорією працює педагог у навчальному закладі. Похвально буде, якщо до допиту буде залучено педагога, який працює з однолітками допитуваної особи. Залучення вчителя має всіма способами допомагати досягненню мети допиту.

Під час розгляду питання щодо залучення психолога до допиту неповнолітнього постає проблемне питання стосовно того, яким чином має встановлюватися психічний розлад чи відставання у психічному розвитку.

Українські вчені-процесуалісти доходять висновку, що це питання має бути вирішено за допомогою психіатричної експертизи, здійснення якої має виявляти факти про наявність перенесених неповнолітньою особою захворювання та травм, що спричинили зміну поведінки та перебування особи на обліку у психіатра [7, с. 83].

Згідно з п. 7 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх» говориться, що у разі наявності відомостей, у яких говориться про відсталість неповнолітньої особи, має бути здійсненна судова психолого-психіатрична чи педагогічно-психологопсихіатрична експертиза для з'ясування питання щодо існування чи відсутності у відповідної особи відставання у психічному розвитку, про рівень відставання, з'ясування загального стану розвитку особи з метою вирішення питання щодо того, чи могла зазначена особа в повному обсязі усвідомлювати значення своїх дій і якою мірою мала змогу керувати ними. Ця експертиза встановлюється за допомогою спеціалістів у сфері дитячої та юнацької психології (психолога чи педагога) та психіатра [9].

Також науковці зазначають, що у ході допиту неповнолітньої особи, яка була визначена розумово відсталою, має обов'язково брати участь лікар-психіатр, бо саме останній є кваліфіко-

ваним спеціалістом з питань розумової відсталості. Слідчий може отримати відомості щодо розумової відсталості допитуваного із свідчень близьких, родичів, вчителів, медичної картки чи із своїх власних спостережень [7, с. 83].

Тому вважаємо за необхідне доповнити кримінальне процесуальне законодавство положенням, що під час допиту неповнолітньої особи, яка має психічний розлад чи розумову відсталість, обов'язковою є участь психолога та психіатра.

Відповідно до законодавства неодмінно залучається захисник під час допиту неповнолітнього у віці до 18 років, який підозрюється чи обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення [5, с. 647].

Слідчий до допиту неповнолітнього роз'яснює законному представнику, педагогу чи психологу їх обов'язок щодо присутності при цій слідчій (розшуковій) дії, їх право вносити зауваження та з дозволу слідчого ставити запитання допитуваному. Питання, які були запитані у ході здійснення допиту, вносяться до протоколу [10, с. 603].

Слідчий обирає тактичні прийоми під час здійснення допиту сам у відповідності із особистістю допитуваного. Коли допитуваний недисциплінований та неслухняний, слідчий повинен виявити серйозність та суворість, а коли неповнолітня чи малолітня особа сором'язлива, нерішуча, то заохотити й підбадьорити [1, с. 135].

Актуальним залишається питання, що стосується місця проведення допиту неповнолітнього. Місце допиту має подобатися допитуваному, створювати обстановку, що сприятиме психологічному настрою на розмову зі слідчим. Законодавство встановило вільний вибір уповноваженій особі проведення слідчої (розшукової) дії залежно від кримінального провадження. Інакше кажучи, допит повинен відбуватися у місці проведення досудового розслідування чи в іншому місці за згодою особи, яку мають допитати (ч. 1 ст. 224 КПК України).

Спираючись на досвід у правовій практиці, допит неповнолітніх молодшого віку найкраще здійснювати в атмосфері, добре знайомій та повсякденній для допитуваної особи, наприклад у дитячому садку, школі чи квартирі, де особа проживає [4, с. 178].

На протипагу допит неповнолітніх старшого віку краще здійснювати в кабінеті слідчого, тому що ділова обстановка та пояснення слідчого щодо проведення допиту буде забезпечувати правдиві та повні показання допитуваного [11, с. 448].

Слідчому також треба звертати увагу на час проведення допиту. Згідно з ч. 2 ст. 226 КПК України допит малолітніх та неповнолітніх заборонено проводити без перерви більше однієї години, а у цілому більше двох годин на день. Закон визначає один підхід до часу проведення допиту неповнолітніх різного віку, що, на нашу думку, є суттєвою помилкою та потребує більш детального розгляду законодавцем цього питання та внесення змін до чинного законодавства [2].

Між науковцями та вченими є різні думки стосовно часу проведення допиту зазначених осіб. Одні вчені доходять висновку, що період допиту малолітніх не має бути довшим за півтори години, а стосовно неповнолітніх не вважають за потрібним проводити довготривалий допит без перерви. Інші дослідники пропонують здійснення допиту без перерви не більше години [5, с. 646].

У науці висловлюється позиція, що найбільш оптимальний час проведення допиту неповнолітнього без перерви може тривати найбільше одну годину. Якщо слідчий бачить, що допитуваний стомився, то відповідна слідча (розшукова) дія має бути припинення, навіть якщо допит тривав менше однієї години.

Тому вчені, проаналізувавши це питання, дійшли висновку, що під час допиту неповнолітнього обвинуваченого час тривання допиту не має перевищувати 40 хвилин без перерви, а загалом допит не має перевищувати чотирьох годин у день, бо за психологічними показниками цієї вікової групи особи можуть утримувати свою увагу протягом 40–45 хвилин [12, с. 193].

Дослідження часу, протягом якого буде тривати допит неповнолітніх та малолітніх осіб, має вивчатися разом із науковими працями дитячої, вікової та педагогічної психології та психології юнацького віку, бо неповнолітнім відповідного вікового статусу характерні різні психологічні риси. Чим молодший допитуваний, тим коротшим має бути проведений допит. Якщо допит буде тривати допустимий час, тоді допитуваний не буде відчувати перевантаження нервової системи, емоційного та психологічного стану [12, с. 194].

Висновки. Таким чином, слідчі (розшукові) дії здійснюються у рамках чіткої системи, яка спрямована на збирання, аналіз, оцінку та використання доказів у кримінальному провадженні. Найбільш широко застосовуваною слідчою (розшуковою) дією є допит. Так само це стосується і допиту неповнолітніх та малолітніх осіб. Природа допиту полягає в тому, що слідчий одержує від зазначених осіб у ролі підозрюваного, обвинуваченого чи свідка відомості щодо події кримінального правопорушення та інші факти, що відіграють важливе значення для встановлення об'єктивної істини та дотримання всіх вимог закону. Слідчий повинен, крім проведення допиту у відповідності із законом, ще й уміти винахідливо та оригінально використовувати різноманітні прийоми впливу на допитуваного та брати до уваги індивідуальні, вікові та інші особливості особи. Досліджено деякі суперечні питання, що потребують вирішення та в подальшому зумовлюють удосконалення кримінального процесуального законодавства.

Список використаних джерел

1. Шмиголь Т. Особливості тактики проведення допиту при розслідуванні злочинів, учинених неповнолітніми. *Підприємництво, господарство і право*. 2007. № 8. С. 134–137.

2. Кримінальний процесуальний кодекс: Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. Дата оновлення: 11.09.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 23.11.2020).

3. Рогатинська Н., Мудрак Р. Особливості допиту малолітньої або неповнолітньої особи. *Право і суспільство*. 2014. № 5–2. С. 333–338.

4. Павлюк Н. Проблеми підготовки до допиту неповнолітніх. *Проблеми законності*. 2008. № 93. С. 175–178.

5. Тищенко К. Особливості проведення допиту малолітніх та неповнолітніх на стадії досудового розгляду. *Молодий вчений*. 2018. № 5 (57). С. 645–648.

6. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. Дата оновлення: 14.11.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 23.11.2020).

7. Романюк В. Деякі особливості допиту неповнолітнього підозрюваного у кримінальному провадженні. *Право і безпека*. 2016. № 4 (63). С. 81–85.

8. Гошовська Ю. Допит неповнолітніх у кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування. *Національний юридичний журнал теорія і практика*. 2016. № 2. С. 130–133.

9. Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх: постанова Пленуму Верховного Суду України від 16.04.2004 р. № 5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va005700-04#Text> (дата звернення: 23.11.2020).

10. Тертишник В. Науково-практичний коментар до Кримінально-процесуального кодексу України. Київ: А.С.К., 2007. 1056 с.

11. Гриненко А., Каткова Т., Кожевников Г. Руководство по расследованию преступлений: науч.-практ. пособие. Харків: Консум, 2001. 608 с.

12. Павлюк Н. Проблеми підготовки до допиту неповнолітніх під час досудового розслідування. *Наукові дослідження*. 2013. № 25. С. 186–196.

Tahiev S. R.,

Doctor of Sciences (Law), Honored Lawyer of Ukraine, Head of the Department of Criminal, Criminal-Executive Law and Criminology, Academy of the State Penitentiary Service Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-9338-4792;

Kobzar K. S.,

Master student of the 361st academic group, Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine

PECULIARITIES OF JUVENILES AND MINORS' INTERROGATION DURING INVESTIGATIVE (SEARCH) ACTIONS

The article is dedicated to the study of the peculiarities of juveniles and minors' interrogation during investigative (search) actions. It is mentioned that the nature of the interrogation is that an investigator receives from the mentioned persons as a suspect, accused or witness information about the event of a criminal offense and other facts that are important for revealing the objective truth and compliance with all legal requirements. It is clarified exactly how the testimony of a minor and a juvenile should be written and to which person the investigator has the right to read the protocol at the end of the interrogation.

The issue of who the summons should be written for in order to invite a minor and a juvenile for interrogation during the investigative (search) actions is covered.

The personality of a teacher during the interrogation of a minor and the issue of what factors the investigator should rely on when involving the teacher in the interrogation are considered. It has been revealed that a kindergarten teacher has the right to be involved in the interrogation of a minor.

The time of interrogation of minors of different age groups and juveniles, as well as the involvement of a legal representative, teacher, psychologist and psychiatrist in the interrogation are studied. The opinions of scholars regarding the optimal time of interrogation of these age groups are revealed.

The problem issues of establishing and conducting interrogation of minors suffering from mental retardation or mental disorders and involving a doctor or

psychiatrist during the interrogation is revealed. The classification of minors is considered.

The moments at which the investigator should pay special attention to during preparing and conducting interrogation of minors and juveniles are analyzed.

It is considered where it is better to interrogate minors and juveniles of different age groups in order to achieve the goal of interrogation and create comfortable conditions for the interrogated. It is clarified what tactics the investigator should use during the interrogation of minors.

Some problems in the interrogation of minors in the course of investigative (search) actions are analyzed and conclusions on their solution are offered.

Key words: *interrogation, juveniles and minors' interrogation, pre-trial investigation, juveniles and minors, investigator, time of interrogation.*

References

1. Shmyhol, T. (2007), "Features of interrogation tactics in the investigation of crimes committed by minors", *Entrepreneurship, Economy and Law*, No. 8, pp. 134–137.
2. Ukraine (2012), *Criminal Procedural Code: Law of Ukraine*, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.
3. Rohatynska, N. and Mudrak, R. (2014), "Peculiarities of juveniles or minors' interrogation", *Law and Society*, No. 5–2, pp. 333–338.
4. Pavliuk, N. (2008), "Problems of preparing for minors' interrogation", *Problems of legality*, No. 93, pp. 175–178.
5. Tyshchenko, K. (2018), "Peculiarities of juveniles or minors' interrogation at the stage of pre-trial detention", *Young Scientist*, No. 5 (57), pp. 645–648.
6. Ukraine (2001), *Criminal Code of Ukraine: Law of Ukraine*, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.
7. Romaniuk, V. (2016), "Some peculiarities of minors' interrogation suspected in criminal proceedings", *Law and Security*, No. 4 (63), pp. 81–85.
8. Hoshovska, Yu. (2016), "Minors' interrogation at the stage of pre-trial detention", *National Law Journal. Theory and Practice*, No. 2, pp. 130–133.
9. Ukraine (2001), *On the practice of application by courts of Ukraine of legislation in cases of juvenile delinquency: Resolution of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine*, Kyiv.
10. Tertyshnyk, V. (2007), *Scientific and practical commentary to the Criminal Procedural Code of Ukraine*, A.S.K., Kyiv.
11. Hrynenko, A., Katkova, T. and Kozhevnykov, H. (2001), *Guide on Crimes Investigation*, Konsum, Kharkiv.
12. Pavliuk, N. (2013), "Problems of juveniles or minors' interrogation at the stage of pre-trial detention", *Scientific Researches*, No. 25, pp. 186–196.